

האקדמיה ללשון העברית

להשתעשע במטבע

מה הגרסה הנכונה של הביטוי?

פתרונות

1. אורח רוח / אורך רוח

אורך רוח – מלשון אריכות, ההפך מקוצר רוח. שם התואר אָרַךְ רוּחַ (סבלן) נזכר כבר בספר משלי, והצירוף 'אורך רוח' – בספר בן סירא.

2. בריש גְּלִי / בריש גְּלִי

הצורה גְּלִי היא צורת הבינוני של הסביל של בניין קל בארמית – מקבילתה של הצורה העברית גְּלוּי.

[להרחבה](#)

3. דחה הלוך ושוב / דחה בלך ושוב

לָךְ וְשׁוּב = 'תלך', 'תחזור'. צירוף המציין התחמקות בתואנות שונות המוכר למן הספרות הרבנית של ימי הביניים. הביטוי מבוסס על פסוק במשלי: "אַל תֵּאמַר לְרַעַךְ (כתיב: לרעיך) לָךְ וְשׁוּב וּמָחָר אֶתָּן וַיֵּשׁ אֶתְךָ" (משלי ג, כח).

4. העלה על דל שפתיו / העלה על בדל שפתיו

על פי הכתוב בתהלים קמא, ג: "שִׁיתָהּ ה' שְׁמֶרָה לְפִי, נִצְרָה עַל דַּל שְׁפָתַי". משמעות הבקשה היא 'שים מחסום לפי' (שלא אדבר רע). 'שמרה' ו'נצרה' – שמות עצם שפירושם 'מנעול', 'מחסום'. 'דל שפתיי' – מלשון דלת, כלומר: דלתות שפתיי, פתחי פי.

5. חלק הארי / החלק הארי

חלק הארי הוא ביטוי מתורגם שמשמעו 'חלקו של האריה'. מקור הביטוי במשלי איזופוס – כמובא ב'רגע של עברית' מאת רות אלמגור-רמון: "יצאו האריה, השועל והחמור לצוד ציד. כשהיה הטרף מונח לפניהם הורה האריה לחמור לחלק את השלל. חילק אותו החמור לשלושה חלקים שווים. נותרת האריה, טרף את החמור והטיל את החלוקה על השועל. השועל חילק לשניים – חלק זעיר לקח לעצמו ואת הרוב נתן לאריה. לשאלתו של האריה מניין לו שיטת החלוקה הצודקת הזאת, ענה השועל: מן החמור".

6. כפֶשֶׁע בַּיָּנִי וּבֵין ... / כפֶשֶׁע בַּיָּנִי וּבֵין ...

"כֶּפֶשֶׁע בַּיָּנִי וּבֵין הַמְּנֹת" – אומר דוד ליהונתן (שמואל א כ, ג). כפֶשֶׁע – כמרחק פסיעה אחת. השורש הנזכר נכתב במקרא בשי"ן שמאלית, אך בהמשך הוא החל להיכתב בסמ"ך בעקבות הזדהותם של ההגאים המובעים באותיות האלה. המעבר הזה משי"ן שמאלית לסמ"ך הוא תהליך רגיל בלשוננו. הוא החל במעבר מלשון המקרא הקדומה ללשון המקרא המאוחרת ומאפיין בעיקר את המעבר מלשון המקרא ללשון חז"ל.

7. ליישב את ההדורים / ליישר את ההדורים

על פי ישעיהו מה, ב: "אֲנִי לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵי הַדְּוָרִים אֵיִשָּׁר". [להרחבה](#)

8. עשה ימים כלילות / עשה לילות כימים

בדרך כלל אדם ישן בלילה ופעיל ביום. אך יש שבגלל משימה חשובה ודחופה אנשים פעילים גם בלילה, ועליהם אומרים שהם עושים לילות כימים. בלשון הדיבור אומרים לעתים קרובות "עשה ימים כלילות" – בהיפוך הסדר ובהיפוך ההיגיון. [להרחבה](#)

9. לְחַלּוּפִין / לְחַלּוּפִין

על פי לְחַלּוּטִין. המילה לְחַלּוּטִין לקוחה מלשון חז"ל ומקורה במילה חָלוּט – מנוי וגמור, מוסכם, שאין לשנותו. על פי זה נוצרו בעברית החדשה המילים 'חָלוּף' (=אלטרנטיבי) ו'לחלופין'.

10. שם לְאֵל / שם לְאֵל / שם לְאֵל / שם לְאֵל

אֵל היא מילת השלילה המוכרת לנו מן הציווי השלילי, כגון "אֵל תִּירָא". [על מקור הביטוי ומשמעו](#)

11. הכיר תודה / הוקיר תודה

כיתוב: הצירוף 'הכיר תודה' נוצר בספרות העברית החדשה על פי 'הכיר טובה' מלשון ימי הביניים. הצירוף הקדום יותר להבעת העניין הוא 'החזיק טובה'. להרחבה ראו מאמרה של ד"ר קרן דובנוב בעמ' 3 של [אקדם 48](#)

12. לוט בערפל / לוטה בערפל

לוט פירושו 'עטוף', 'מכוסה'. מבחינה דקדוקית זו צורת בינוני סביל (פעול), כמו סוג ('סוגה בשושנים', כלומר גדורה), סוד (=מסויד: "בור סוד שאינו מאבד טיפה"). [להרחבה](#)

13. בשובה ונחת / במשובה ונחת

מקור הביטוי בישעיהו ל, טו: "בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּשְׁעוּן, בְּהִשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְבוּרְתְּכֶם". מן ההקשר עולה שהמילה שׁוֹבָה משמעה אטיות, נינוחות.

14. לסדר את האוזן / לשבר את האוזן

על הפסוק המתאר את ירידת אלוהים מהר סיני ואת ההר העשן ככבשן רש"י אומר שנאמר בְּבִטְכָדִי "לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע". כלומר, לשבר את המחסום שהוא האוזן ולהבקיע דרך אל השכל. נראה שהביטוי 'לשבר את האוזן' לא היה ברור די הצורך, ובלשון ימינו שינו אותו לביטוי 'לסבר את האוזן' – לעשות את הדברים סבירים, מובנים. ומכאן קצרה הדרך לשיבוש "לסדר את האוזן".

15. קרם עור וגידים / רקם עור וגידים

מקור הביטוי ביחזקאל פרק לד: "הֲנֵה אֲנִי מְבִיא בְּכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם. וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גְּדִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בְּכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם". קרם פירושו העלה קרום, התבסה בשכבה דקה מלמעלה.

השימוש במילה 'רקמה' בהקשר של תאי העור נוצר בעברית החדשה בעקבות המונח הלועזי tissue. "רקם עור וגידים" הוא שיבוש שנוצר בהשפעת דמיון הצליל לקרם ובשל דמיון המשמעות, שהרי אנו אומרים על דבר המתהווה שהוא 'נרקם', כגון "נרקם הסכם בין השניים".

16. רוחש מזימות / חורש מזימות

הפועל חָרַשׁ הושאל לציון מחשבה ותכנון פעולה: "פָּאָשֶׁר רָאִיתִי חָרְשֵׁי אֶן, וְזָרְעֵי עֵמֶל יִקְצְרוּהוּ" (איוב ד, ח), ורש"י מפרש: "כחורש זה שמכין לפני הזריעה, ואחרי כן זורעים במעשיהם...". בתנ"ך נזכרים גם 'חורשי רע' ו'חורשי טוב', ובעברית החדשה חורשים מזימות. חידוש הצירוף 'חורש מזימות' מיוחס לביאליק.

17. כְּשַׁלְעָצְמוּ / לְכַשְׁעָצְמוּ

כיתוב: 'כשלעצמו' פירושו 'כשהדבר עומד לעצמו', 'כשבוחנים אותו ללא תלות בדברים אחרים'. הביטויים 'כשלעצמו', 'כשלעצמי' וכדומה נוצרו בדורות האחרונים, והם קיצור של 'כשהוא לעצמו', 'כשאני לעצמי' וכדומה. [להרחבה](#)

18. חֲשׂוּךְ מֵרַפָּא / חֲשׂוּךְ מֵרַפָּא

חֲשׂוּךְ – בשי"ן שמאלית – פירושו 'נטול', 'מחוסר': חֲשׂוּךְ מֵרַפָּא, חשובי אהבה. המקור לשימושים מעין אלה הוא הצירוף התלמודי 'חשובי בנים' או 'חשובי בנים'. שם התואר חֲשׂוּךְ (או חסוך) נגזר מן הפועל חֲשַׁךְ (או חֲסַךְ) שפירושו מָנַע. פועל זה מוכר למשל מפרשת העקדה: "יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵיךָ אֶת יְחִידְךָ" (בראשית כב, טז).

19. הוֹן עֵתֶק / הוֹן עֵתֶק

על פי משלי ח, יח: "עֲשֹׂר וְכַבֹּד אֶתִּי, הוֹן עֵתֶק וְצָדָקָה". [להרחבה](#)

20. בְּלִשׁוֹן מַעֲטָה / בְּלִשׁוֹן הַמַּעֲטָה

בְּלִשׁוֹן הַמַּעֲטָה = בלשון של המעטה, בהפחתה מחומרת הדבר ומעוצמתו (בלעז: understatement).

21. לזות שפתיים / עליזות שפתיים

מקור הצירוף במשלי ד, כד: "הֶסֶר מִמֶּדָּ עֲקָשׁוֹת פֶּה, וּלְזוֹת שְׁפָתַיִם הִרְחַק מִמֶּדָּ". השורש לו"ז במשמע הלעזה והוצאת דיבה מוכר ממגילות ים המלח ומלשון חז"ל: "עלי הגדילו עקב ויליזו עלי בשפת עול" (=עֹל, מגילת ההודיות), "והיו הכל מליזין עליו" (ירושלמי דמאי ב:א, כב ע"ג). יש הרואים בזה גלגול משמעות של השורש המקראי לו"ז המציין סטייה מן הדרך, כגון "אֲשֶׁר אֶרְחֲתִיהֶם עֲקָשִׁים, וְנִלְוִיִּם בְּמַעֲגָלוֹתָם" (משלי ב, טו).

22. מתי מעט / מעטי מעט

המילה המקראית מְתִים משמעה אנשים, גברים. מכאן מְתִי מְעַט – אנשים מעטים, וכן מְתִי מְסַפֵּר – אנשים מעטים שקל לספור אותם. זה גם המשמע של הרכיב מְתוֹ בשמות הפרטיים מתושלח ומתושאל. למילה יש מקבילות בשפות שמיות רבות, כגון mutu באכדית, met באתיופית. לפי הדעה המקובלת אין קשר בין מְתִים 'אנשים' ובין מְתִים 'שאינם חיים', אך יש מי שהציע שמתים במשמע אנשים משמעו היסודי 'בני תמותה', ומכאן 'בני אדם'. מכל מקום יש הבדל בניקוד בין המילים, ונאמר בשם אבן עזרא: "מתים שוכבים מתים, מתים עומדים חיים", כלומר כאשר המילה מנוקדת בצירי (שתי נקודות שוכבות) מְתִים, הכוונה לאנשים שמתו, ואילו כאשר היא מנוקדת בשווא (שתי נקודות עומדות) מְתִים הכוונה לאנשים חיים.

23. שוקד על שמריו / שוקט אל שמריו

מקור הביטוי בירמיהו מח, יא: "שָׁאֲנָן מוֹאֵב מִנְעוּרָיו וְשָׁקֵט הוּא אֶל שְׁמֵרָיו וְלֹא הוֹרֵק מִכְּלֵי אֶל כְּלֵי וּבְגוּלָה לֹא הֶלֶךְ עַל פֶּן עָמַד טַעְמוֹ בּוֹ וְרִיחוֹ לֹא נָמַר". ההקשר המקורי חיובי (מואב רגועים ויושבים לבטח במקומם), אך בימינו 'שוקט אל שמריו' או 'קופא על שמריו' (על פי צפניה א, יב) הוא ביטוי שלילי שעניינו 'נשאר באותו המצב ולא מתקדם'.